

UN NOU SCEPTRU ENEOLITIC DESCOPERIT ÎN MOLDOVA

FLORENTIN BURTĂNESCU (Botoșani),
SENICA ȚURCANU (Iași)

I. Prezentarea generală a piesei

I.1. Condițiile descoperirii. În primăvara anului 1995, cu ocazia unei verificări a inventarului arheologic aflat în patrimoniul Muzeului din Ruginoasa (jud. Iași) s-a sesizat prezența, printre alte obiecte neinventariate, a unui sceptor eneo-litic din piatră de tip zis schematic, aflat în stare fragmentară¹. Din informațiile primite de la Petre Irinciuc, muzeograf la Muzeul din Ruginoasa, reiese că materialele arheologice aflate în patrimoniul muzeului - probabil deci că și sceptorul din piatră - provin din cercetările de teren efectuate în punctul "Colina lui Drăghici" - Ruginoasa, în perimetrul cunoscutei stațiuni Cucuteni A3, cercetată în perioada interbelică de Hortensia Dumitrescu (H. Dumitrescu 1933). Probabilitatea ca sceptorul să provină din așezarea de pe "Colina lui Drăghici" este destul de mare ținând cont de faptul că, în arealul vestic de răspândire a lor, sceptrele schematice au fost descoperite în mare majoritate în așezări Cucuteni A - Tripolie B₁ (Verhnie Žory, Obârșeni, Berezovskaja GES, probabil Bârlălești; v. și Dergacev, Sorokin 1986, 60)².

I.2. Locul păstrării. În prezent, sceptorul de la Ruginoasa se află în Colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași (nr. inventar: 17 263).

I.3. Descriere. În momentul recuperării, piesa era fragmentară. Lipsea partea posterioară (cea legată de sistemul de prindere) și ceva mai mult de jumătate din partea anterioară (sau partea "figurativă" propriu-zisă)³ (Pl. I/1). Roca din care a fost confecționat sceptorul este un microdiorit porfiric cu piroxen, de culoare neagră, în care apar fenocristale de feldspat alb precum și o granulă de granat roșu (almandin)⁴. Analiza petrografică (examen macro - și microscopic) a confirmat că roca provine din Munții Bârgăului (v. Anexa).

Dimensiunile piesei: Lg. 6,6 cm (fragmentară), î. max. 6,7 cm; lț. 2 cm. Reconstituită, piesa a putut avea o lungime de 16,8 cm.

Fragmentul de sceptor păstrat avea o suprafață lustruită, dar nu foarte îngrijit, pe alocuri chiar zgrunțuroasă. Puternic lustruită este în schimb suprafața "butonului" de pe proeminența de prindere. De semnalat că în dreptul acesteia din urmă nu se observă clar urme provocate de sistemul de fixare la mâner, care la celelalte sceptre schematice afectează, mai mult sau mai puțin, și partea anterioară.

Partea figurativă a piesei este în secțiune cvasi-rectangulară, ușor concavă între nervuri, cu latura de jos arcuită iar cea de sus tăiată drept. La 1 cm de margine, pe ambele fețe, se păstrează o nervură în relief, abia schițată (grosime: 1-1,5 mm), sub formă de "U" pe o parte și "V" pe cealaltă parte, ce delimitează o suprafață ușor alveolată. O caracteristică a piesei de la Ruginoasa este aceea că baza rotunjirii nervurii se află spre proeminența de prindere, în timp ce la toate celelalte sceptre de acest tip, în această zonă nervura are capetele deschise, neunite. Datorită stării fragmentare, nu știm cum se va fi "încheiat" nervura la cealaltă extremitate a părții anterioare, dar după direcția pe care o are pe una din laturi, se pare că, cel puțin pe aceasta din urmă, ea se unea cu marginile piesei. Totodată, una din fețe - cea pe care nervura în relief trasează litera "V" - are o culoare ușor mai închisă decât cealaltă⁵.

Judecând după mica porțiune păstrată, partea posterioară a sceptorului era probabil ovală în secțiune, ca la majoritatea sceptrelor schematice.

Proeminența legată de sistemul de prindere a piesei la mâner este, prin formă, unică până acum printre descoperirile de acest tip. Ea se compune din trei părți bine delimitate: o parte tronconică, un șanțuleț cu o lățime de 3,5 mm și un "buton" puternic lustruit, ce are diametrul de circa 2 cm. Față de axul piesei, proeminența are o înclinație de 110°, iar înălțimea ei este de 2 cm.

I.4. Interpretare.

I.4.1. *Destinul sceptorului.* Așa cum se prezintă azi, piesa a fost evident reutilizată în calitate de unealtă (?) de

tăiat sau mărunțit, deoarece la ambele capete ale fragmentului păstrat se observă clar urme ale încercărilor de obținere a câte unui "tăiș" (Pl. I/1a,d). Așadar, starea fragmentară a piesei se datorează unei folosiri a ei într-un moment în care se pierduse probabil semnificația pentru care fusese confecționată inițial. Nu se exclude posibilitatea ca prezența șanțulețului de siguranță și a "butonului" lustruit de pe proeminența de prindere, absente la celelalte sceptre schematice, să se datoreze adaptării piesei la noua activitate pentru care fusese remodelată. Într-adevăr, era necesar acum un sistem de prindere mai sigur decât acela cu care era prevăzută inițial piesa, când ea folosea ca sceptru. Transformarea morfologică evidentă în cazul sceptrului de la Ruginoasa pare a confirma ipoteza că unele piese de acest tip au fost deteriorate pentru a fi adaptate unor activități secundare (cu caracter profan?)⁶.

Se poate reconstitui cu probabilitate destinul piesei de la Ruginoasa astfel: confecționată dintr-o rocă locală provenită din Munții Bărgăului și concepută inițial ca sceptru, piesa nu a fost mult timp utilizată în această calitate, dovada fiind lipsa unor urme clare pe fețele laterale provenite de la sistemul de fixare. După un timp, sceptrul a fost transformat într-o unealtă (?) de tăiat sau mărunțit, un fel de toporaș *sui - generis* cu două tăișuri. Forma generală a piesei a contribuit probabil mult la această alegere. Pentru a se asigura trănicia fixării la un mâner, proeminența de prindere a fost adaptată. Este greu de spus cât timp piesa a fost astfel utilizată, probabil însă că mai mult decât a servit ca sceptru⁷.

I.4.2. Încadrare tipologică. Prin caracteristicile sale (mai ales prin formă și tip de ornament), sceptrul de la Ruginoasa aparține categoriei sceptrelor de tip schematic sau abstract⁸, ocupând însă în cadrul ei o poziție aparte (v. mai jos tipologia noastră).

I.4.3. Considerații statistice și chorologice. Piesa de la Ruginoasa este al 20-lea exemplar de tipul sceptrelor schematice găsite până acum și al 8-lea din arealul vestic de răspândire a lor (Pl. IV). Mai mult, regiunea dintre Siret și Prut (cu 5 exemplare) este deocamdată zona cu densitatea cea mai mare de descoperiri de acest tip din întregul spațiu în care sunt semnalate. Această constatare, alături de alte indicii - printre care tipul de rocă folosit, calitatea confecționării, particularitățile tipologice, datarea, contextul unor descoperiri - conduc la concluzia că această zonă a fost unul din centrele de fabricare și "consum" a unor astfel de obiecte.

Pentru Moldova, prin descoperirea de la Ruginoasa,

numărul sceptrelor eneolitice din piatră crește la șapte din care cinci de tipul discutat mai sus (Obârșeni - 2, Bărlăești, Mogoșești, Ruginoasa) și două de tip zoomorf (Fedeleșeni și Fitionești). Este interesant faptul că, deși puține la număr, sceptrele au apărut până acum foarte grupat, în două zone: una în partea de vest-nord-vest a județului Iași (3 piese din care două sunt sceptre schematice) și cealaltă în partea de sud-est a județului Vaslui (3 piese, toate de tip schematic)⁹, doar sceptrul zoomorf de la Fitionești fiind oarecum izolat. Cu excepția acestuia din urmă - care a avut o poziție stratigrafică post-Cucuteni, cf. Harțuche, Bobi 1980, 113, 124, fig. 2 - toate celelalte sceptre provin din așezări cucuteniene, îndeosebi ale etapei Cucuteni A₃¹⁰. Nu este poate lipsit de semnificație faptul că, cele două zone în care se concentrează sceptrele au fost intens locuite în faza Cucuteni A (v. Monah, Cucos 1985, fig. 1).

II. Catalogul descoperirilor

În cele ce urmează, vom completa catalogul sceptrelor eneolitice din piatră de tip schematic întocmit de A. Dodd-Oprițescu și I. Mitrea în 1983 (Dodd-Oprițescu, Mitrea 1983, 70-75), cu piesele noi, publicate după această dată sau necunoscute autorilor catalogului, respectând totodată, pe cât ne-a stat în putință, structura fișelor folosite la redactarea lui¹¹.

11. CHVALYNSK (Pl. II/2).

Bibl. Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 44, fig. 21/5, 24/2; Dergacev, Sorokin 1986, 58, fig. 2/1; Govedarica, Kaiser 1996, 88, fig. 18/2.

Descoperit ca piesă de inventar a scheletului 108 din necropola eneolitică de la Chvalynsk. Scheletul, ce a aparținut unui bărbat tânăr, s-a aflat sub o platformă de pietre, în poziție chirchită pe spate, orientat la nord-est. Sceptrul s-a aflat între humerusul drept și coaste, acoperind parțial, cu partea anterioară, omoplatul drept. Partea posterioară era îndreptată spre cot, astfel încât în momentul descoperirii, sceptrul era aproape paralel cu brațul drept. Pe lângă sceptru, în apropierea scheletului s-au mai găsit mărgelile din scoici de râu, un fragment dintr-o rotiță din piatră, ovală în secțiune și un topor din piatră cu "butoni" de tip Krivoluc, asemănător unui alt exemplar descoperit în necropolă.

Dimensiunile: Lg. 11,3 cm; î. max. 4,3 cm; lț. 3,7 cm. B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 88) dau alte dimensiuni: Lg. 11,5 cm; î. 4,9 cm.

Materia primă: prundiș de culoare cafeniu-cenușie. Sceptrul a fost spart din vechime, un fragment din el fiind găsit într-o vizuină de sub scheletul 104. Partea anterioară era ovală în secțiune, în timp ce partea posterioară era ascuțită. Proeminența de prindere sub formă de "cioc" "dădea întregului sceptru un aspect zoomorf". Pe capătul îngust s-au observat știrbituri provocate probabil de lovitură, iar în zona cea mai lată, pe părți, urme de "rosături" (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 44, 66).

12. VERCHNIE ŽORY (JORA DE SUS) (Pl. I/2)

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 54-58, fig. 1/1; Jarovoj 1985, 105, 107; Govedarica, Kaiser 1996, 89, fig. 20/2.

Sceptrul a fost descoperit în 1981 de V. Ja. Sorokin în partea de sud-vest a unei locuințe de suprafață (nr. 2) din așezarea Tripolie B₁ - Cucuteni A₂/A₃ de la Verchnie Žory (raion Orhei, Rep. Moldova). În așezare, pe lângă materialul ceramic tripolian au apărut câteva fragmente de vase cu scoică în pastă și un vas borcan considerat de proveniență răsăriteană (Dergacev, Sorokin 1986, 54-55, fig. 1/6,7).

Dimensiunile: Lg. 8 cm (fragmentară); î. 5,2 cm; lț. 2,5 cm. La Govedarica - Kaiser (1996, 89), î. 5,7 cm.

Reconstituită, piesa a putut avea lungimea de 13 cm.

Materie primă: granit cu structură fină de culoare cenușiu-trandafiriu, cu intruziuni cuarțitice. Sceptrul s-a păstrat în stare fragmentară, lipsindu-i partea posterioară și proeminența legată de sistemul de fixare la mâner. Partea păstrată avea suprafața atent lustruită și prezenta, pe ambele fețe, caneluri între care se profilau câte trei linii în relief. În secțiune, piesa era dreptunghiular-neregulată. Pe latura de sus și pe cea de jos s-a observat o zonă adâncită (canelură). Piesa prezenta urme de utilizare secundară și o fisură adâncă provocată de acțiunea focului (Dergacev, Sorokin 1986, 56-58).

13. DANILOVKA (Pl. II/3)

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 58-59, fig. 2/11; Govedarica, Kaiser 1996, 89.

Descoperire întâmplătoare. Nu cunoaștem alte amănunte privind contextul descoperirii.

Dimensiuni: Lg. 20,2 cm (fragmentară); î. 11,2 cm.

Reconstituită, piesa a avut lungimea de 22,5 cm. (Am folosit scara dată de Dergacev, Sorokin 1986, fig. 2/11). La Govedarica - Kaiser (1996, 89), alte dimensiuni: Lg. 20,7 cm; î. 5-6 cm.

Materie primă: gresie. Lipsește o porțiune din partea anterioară.

14. KONSTANTINOVKA (Pl. III/3).

Bibl. Dergacev, Sorokin 1986, 58-59, 61; Manzura 1992, 89; Govedarica, Kaiser 1996, 68, 90, fig. 13/3.

Descoperit într-o așezare de pe Donul Inferior, eponimă a unei culturi eneolitice târzii din zonă.

Dimensiuni: Lg. 5,7 cm (fragmentară); î. 3,6 cm (cf. Govedarica, Kaiser 1996, 90).

Materie primă: bazalt de culoare neagră.

Sceptrul a fost atribuit variantei cu caneluri (ibidem, 68).

15. ROSTOV (Pl. II/4)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 68-69, 88, fig. 11/2.

Descoperire izolată. Piesa se păstrează în muzeul din Rostov pe Don.

Dimensiuni: Lg. 15,5 cm; î. 4 cm.

Materie primă: gresie. Piesa este de tipul cu fațete (Govedarica, Kaiser, 1996, 68), în secțiune hexagonal-alungită. Spre deosebire de sceptrul de la Bârlălești, de același tip, exemplarul de la Rostov prezintă 6 fațete care nu converg spre capătul părții anterioare, ci se termină înaintea lui. Totodată, piesa de la Rostov este mai lungă decât cea de la Bârlălești.

16. CHLOPKOVO (Pl. III/2)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 85, fig. 20/4.

Descoperit în necropola eneolitică de la Chlopkovo (reg. Saratov), pe cursul inferior al Volgăi.

Dimensiuni: Lg. 11,2 cm; î. 4,5 cm.

Sceptrul era depus lângă cotul stâng al defunctului. Este apropiat tipologic de sceptrul de la Văleni. Ceea ce îl deosebește de acesta din urmă este prezența unei nervuri transversale în relief ce unește banda în formă de "U" la capătul părții anterioare. Conform desenului, piesa de la Chlopkovo prezintă o spătură similară cu cea de pe sceptrul de la Văleni și exact în același loc.

17. ŠLJACHOVSKIJ II (Pl. III/1)

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 85, fig. 13/4.

Descoperit într-un mormânt dintr-o necropolă situată în regiunea Volgăi Inferioare.

Dimensiuni: Lg. 16,4 cm; î. 6 cm.

Sceptrul s-a găsit în zona genunchiului stâng al unui schelet de adult, probabil de bărbat. Inventarul mor-

mântului era completat de artefacte din silex. Piesa este apropiată tipologic de sceptorul de la Ordžonikidze. Ambele sceptre au secțiunea rectangulară și, spre deosebire de toate celelalte exemplare schematice de acest tip, prezintă câte două și, respectiv trei benzi înguste în relief ce subliniază conturul pieselor. Proeminența de prindere este aproximativ cilindrică în ambele cazuri, ceea ce reprezintă o altă particularitate a lor.

18. DŽANGR

Bibl. Safronov 1989, 195-196, 200, fig. 52/20; Govedarica, Kaiser 1996, 70-71, 89.

Sceptorul a fost descoperit într-un mormânt plan (M3/t. 1) săpat într-o colină și suprapus de mantaua tumulară a unei înmormântări eneolitice mai târzii (săpături V.A. Safronov, N.A. Nikolaeva - 1985). Localitatea în care s-a făcut descoperirea se află în nordul Kalmykiei, la 60 km vest de delta Volgăi și la 300 km de Archara. Mormântul cu sceptor, în care s-a găsit un schelet chirchic pe spate, mai conținea și un mare număr de obiecte din silex (lame, mai ales) (Safronov 1989, 196, fig. 52/19,22) care au fost comparate cu artefactele similare descoperite în complexe de la Novo-Danilovka, în necropola de la Chvalynsk, în mormintele de la Suvorovo și Casimcea (ibidem, 195; Govedarica, Kaiser 1996, 77).

După desenul publicat (Safronov 1989, fig. 52/20, fără scară), se pare că piesa este de dimensiuni mai mari decât cele ale sceptorului de la Archara.

Este de tipul cu ornament în relief. Modul de dispunere a ornamentului este identic cu cel de pe exemplarele de la Chlopkovo și Kujbyșev.

19. JASENOVAJA POLJANA

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 68, 90.

Provine dintr-o așezare situată în zona caucaziană (reg. Krasnodar).

Piesa este în stare fragmentară.

Sceptorul a fost atribuit de B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 68) variantei canelate din tipologia lor.

20. MAJKOP

Bibl. Govedarica, Kaiser 1996, 90.

Descoperire izolată, ce provine dintr-o localitate aflată în apropierea așezării de la Jasenovaja Poljana.

Nu există date despre caracteristicile tipologice și dimensiunile piesei.

III. Discuții

III.1. Aria de răspândire. Aria de răspândire a sceptorilor schematice a fost analizată de cele mai multe ori în legătură cu cea a sceptorilor zoomorfe, atrăgându-se atenția asupra faptului că: 1. între cele două arealuri nu există decât o suprapunere parțială (Dodd-Oprîțescu, Mitrea 1983, 89); 2. se pot distinge două zone, de est și de vest, în care sunt semnalate ambele categorii de sceptre, în interiorul cărora au fost semnalate concentrații și diferențe regionale (Dergacev, Sorokin 1986, 58-59; Telegin 1987, 37-44; Govedarica, Kaiser 1996, 74-75); 3. zona din nordul Mării Negre, ce corespunde ariei de manifestare a fenomenului Srednij Stog, este lipsită de descoperiri de sceptre de tip schematic și realist, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători (Dodd-Oprîțescu, Mitrea 1983, 89; Dergacev, Sorokin 1986, 59-60) să pună sub semnul îndoielii ipoteza originii nord-pontice (Srednij Stog) a acestor obiecte.

Pentru sceptrele schematice arealul estic cuprinde regiunea Don - Volga și nordul Caucazului, iar cel vestic, zona dintre Carpații Orientali și Bugul Meridional (Pl. IV). În est, cele mai multe piese au apărut în complexe funerare ale culturii Chvalynsk și orizontului Berežnovka - Archara, iar în arealul vestic, exclusiv în așezări Cucuteni - Tripolie.

Recent s-au analizat amănunțit descoperirile din cele două areale de răspândire a sceptorilor schematice în funcție de mai multe elemente (contextul descoperirii și cel general cultural, raportul numeric) (Govedarica, Kaiser 1996, 75). La concluziile ce au rezultat din această analiză mai adăugăm următoarele observații: 1. piesa de la Ruginoasa vine să confirme faptul că interfluviul Siret - Prut cunoaște cea mai mare densitate de sceptre schematice din întregul areal de răspândire a lor; 2. în arealul estic se pot distinge trei zone de concentrare a sceptorilor, și anume: cursul mijlociu și inferior al Volgăi, cursul inferior al Donului, zona Caucazului; 3. o cartare pe tipuri a sceptorilor schematice (Pl. V) arată că nu există în această privință deosebiri între cele două zone, deoarece atât în arealul vestic, cât și în cel estic sunt prezente toate tipurile cunoscute. Diferențe apar însă la nivelul variantelor/sub-variantelor, unele din ele (de exemplu, I.2.a., I.2.c., III.2. - v. mai jos tipologia noastră) fiind documentate deocamdată doar în arealul estic, altele (I.1., I.3., III.1.) exclusiv în cel vestic.

III.2. Tipologie. Primele încercări de clasificare tipologică a sceptrelor schematice, pe baza pieselor cunoscute în anii '70, i le datorăm lui M. Brudiu (Brudiu 1975, 174; Brudiu, Coman 1979, 103). Cea mai nouă tipologie a acestui tip de sceptre, dar și cea mai completă a fost realizată de B. Govedarica și E. Kaiser. Aceștia, după sublinierea caracteristicilor comune tuturor sceptrelor de tip abstract, disting, pe baza ornamentului, patru variante (Govedarica, Kaiser 1996, 68-71). În varianta A (sceptre neornamentate) sunt incluse piesele de la Danilovka și Chvalynsk. Variantei B (sceptre canelate) îi aparțin 5 exemplare (Berezovskaja GES, Jasenovaja Poljana, Konstantinovka, Verchnie Zory și Obârșeni), piesa cea mai reprezentativă fiind considerată cea de la Obârșeni. Varianta D (sceptre cu ornament în relief), cea mai numeroasă, cuprinde 9 descoperiri. În cadrul acestei variante sunt surprinse unele particularități ale modului de prezentare a ornamentului, fără ca acest lucru să constituie un temei pentru o eventuală subîmpărțire tipologică. Deși sunt incluse în variante, sceptrelor de la Danilovka și Berezovskaja GES li se subliniază, separat, "anomaliile" observate față de tipul general, comun (ibidem, 81). Totodată, prin interpretarea sceptrelor schematice ca "simboluri masculine" s-a întrevăzut posibilitatea unei ordonări cronologice a celor patru variante pornind de la tipologie, în sensul că, prin secțiunea lor ovală exemplarele canelate și cele neornamentate ar trebui să fie cele mai vechi, în timp ce sceptrele cu ornament în relief sunt prin configurația ornamentului și secțiunea rectangulară cele mai îndepărtate de ideea originală (ibidem, 78). În această succesiune, deopotrivă tipologică și cronologică, varianta fațetată ocupă o poziție intermediară (ibidem).

Încercarea de tipologie a sceptrelor simbolice pe care o propunem aici se bazează pe aceleași elemente folosite în demersurile similare și de alți autori, adică pe tipul de ornament și secțiunea pieselor. Pentru o împărțire în variante și subvariante s-a luat în considerare și modul de prezentare și dispunere a ornamentului. Totodată, pentru o mai bună surprindere a eventualelor elemente specifice fiecărui tip/variantă, caracteristicile fiecărei piese au fost trecute într-un tabel combinatoriu (v. tabelul I). Subliniem că în general, ordonarea noastră tipologică nu trebuie privită și ca o ordonare cronologică.

Deoarece nu am dispus de suficiente date, piesele de la Jasenovaja Poljana și Majkop nu au putut fi încadrate tipologic. Restul de 18 sceptre schematice (simbolice) se clasifică în următoarele tipuri și variante (v. și tabelul I):

Tipul I = Sceptre cu ornament în relief și secțiune rectangulară.

Variante: *I.1.* - cu nervură în formă de "U", fără bandă transversală în relief.

I.2. - cu nervură (-I) în formă de "U" și cu bandă transversală în relief. Cuprinde trei subvariante: *I.2.a.* - nervura transversală între laturile nervurii în "U". În cazul celor trei sceptre incluse aici (Džangr, Chlopokovo și Kujbyșev) se observă coincidența în cele mai multe dintre elemente, diferind doar dimensiunile. La acest parametru se constată o apropiere între piesele de la Chlopokovo și Văleni cărora le sunt caracteristice și știrbituri la capătul părții anterioare. Piesele de la Džangr și Kujbyșev sunt de dimensiuni mai mari. Având în vedere localizarea geografică a sceptrelor de la Džangr, Chlopokovo și Kujbyșev nu se exclude ca bazinul Volgăi să fie tocmai zona de origine a acestei subvariante. *I.2.b.* - nervură transversală completă. Din cele trei piese ce aparțin acestei subvariante, două (Mogoșești și Obârșeni) au fost descoperite în așezări cucuteniene situate la vest de Prut. *I.2.c.* - două-trei nervuri în formă de "U" ce subliniază conturul pieselor și nervură transversală completă. Așa cum s-a subliniat mai sus, sceptrele de la Ordžonikidze și Šljachovskij mai au ca element comun, specific numai lor, forma cilindrică a proeminenței de prindere. Subvarianta este deocamdată atestată doar în arealul estic de răspândire a sceptrelor schematice.

I.3. - cu nervura închisă spre proeminența de prindere. Alveolarea dintre laturile benzii în relief de pe sceptrul de la Ruginoasa poate fi interpretată ca un tip de ornament derivat din cel specific variantelor cu caneluri, probabil printr-un fenomen de "contaminare" sau grefare originală pe o formă a tipului I. În felul acesta, ornamentul piesei de la Ruginoasa este unul de sinteză între cel specific tipului I (relieful) și acela caracteristic variantelor cu caneluri. Prin caracteristicile sale inițiale, piesa era probabil foarte apropiată de imaginea a ceea ce unii cercetători au numit "toporaș simbolic", fapt care a contribuit ulterior la transformarea ei tocmai într-un obiect utilizat pentru tăiat.

Constatări privind sceptrele de tipul I:

- sunt cele mai numeroase;
- majoritatea pieselor (6) provin din arealul estic unde au fost găsite cu deosebire în morminte;
- în zona vestică, o piesă a fost descoperită în aceeași locuință cu un exemplar de tipul III (Obârșeni);
- piesa cu ornamentul cel mai simplu a apărut în arealul vestic (Văleni);

- varianta I.2. (cu nervură în formă de "U" și bandă transversală în relief) este cel mai bine reprezentată în zona răsăriteană, de unde provin și cele mai simple piese de acest tip;

- cu o excepție, fiecărui areal îi corespund variante/subvariante specifice, clar delimitate geografic deocamdată;

- după raportul Lg/î, sceptrele aparțin în principal la două grupe de mărimi: prima, ce include piesele de la Chlopkovo, Obârșeni și Văleni, are lungimea cuprinsă între 11,2 și 12,7 cm, iar înălțimea între 3,3 și 4,5 cm, în timp ce la a doua grupă, căreia îi aparțin, cu excepția piesei de la Ordžonikidze, toate celelalte sceptre, lungimea variază între 15,5 și 17,5 cm, iar înălțimea între 5,2 și 6,7 cm. Exemplarul de la Ordžonikidze deși se află în afara limitelor grupei a doua este mai apropiat, ca dimensiuni, de aceasta din urmă decât de grupa sceptrelor de dimensiuni mici;

- după lățime, piesele se grupează compact în interiorul a două segmente: 1,95- 2,40 cm (majoritatea) și 2,90- 3,20 cm;

- greutatea a fost probabil standardizată, folosindu-se două etaloane: primul, în jurul a 172-173 g, celălalt, aproximativ dublu, de 330- 365 g;

- la patru piese s-au observat diferențe între avers și revers;

- proeminența de prindere este tronconică (cu excepția sceptrelor incluse în variantele I.2.c. și I.3.);

- cu excepția sceptrului de la Ruginoasa, toate celelalte exemplare sunt întregi (în unele cazuri sparte).

Tipul II = Tipul intermediar între tipul I și tipul III (variante cu caneluri).

Variante: II.1. - cu secțiune rectangulară și ornament cu caneluri. Sceptrul de la Verchnie Žory a fost considerat, pe baza datării așezării în care a fost găsit, drept cel mai vechi sceptru abstract și totodată unul din tipurile primare (Govedarica, Kaiser 1996, 76, 78).

II.2. - fațetată (Govedarica - Kaiser). În tipologia Govedarica - Kaiser, varianta a fost considerată una intermediară între cea canelată și cea cu ornament în relief (ibidem, 78).

Constatări privind sceptrele de tipul II:

- din cele patru piese, trei provin din așezări, una fiind o descoperire izolată;

- raportul Lg/î. (reconstituit în unele cazuri) se înscrie aproximativ în limitele celor două ordine de mărimi sesizate la tipul I, dar cu o ușoară tendință din

partea pieselor de la Rostov și Verchnie Žory de a ieși din limitele lor. Sceptrul de la Rostov este mai apropiat ca dimensiuni de grupa superioară de mărimi, iar cel de la Verchnie Žory de cea inferioară.

- la lățime, ca și la tipul I, se observă două segmente principale de mărimi: 2,30-2,50 cm și 3,50 cm;

- piesa de la Rostov are proeminența de prindere de formă conică, specifică tipului III;

- din cele patru exemplare, trei sunt fragmentare.

Tipul III = Tipul ovoidal.

Variante: III.1. - cu caneluri.

III.2. - neornamentată.

Constatări privind sceptrele de tipul III:

- piesele sunt de dimensiuni mici, aparținând primei grupe de mărimi;

- proeminența de prindere este conică (ascuțită).

Tipuri aparte. Aici au fost incluse piesele de la Danilovka și Berezovskaja GES care, pe bună dreptate, au fost considerate ca prezentând anomalii față de tipul general al sceptrelor de tip schematic (Govedarica, Kaiser 1996, 68, 71). Pentru sceptrul de la Berezovskaja GES aceste anomalii se pot explica prin faptul că piesa a fost probabil spartă și apoi remodelată sumar (Danilenko, Šmaglij 1972, nota 21).

Trăsături aparte ale sceptrelor "speciale":

- față de toate celelalte exemplare ale căror dimensiuni se cunosc, piesa de Berezovskaja GES este cea mai mică, iar cea de la Danilovka, cea mai mare;

- proeminența de prindere este în ambele cazuri situată aproximativ la mijlocul piesei, în timp ce la celelalte exemplare, raportul de mărime între partea anterioară și cea posterioară este 4 : 1 sau 3 : 1 (cf. Govedarica, Kaiser 1996, 68);

- așa cum s-a observat (ibidem, 71), la ambele piese baza nu este dreaptă, ca la sceptrele obișnuite.

Din punct de vedere tipologic, pentru categoria sceptrelor schematice se pot distinge cel puțin două piese - prototip, Verchnie Žory și Rostov, ce aparțin tipului II. Aceste sceptre, alături de exemplarul de la Chvalynsk au fost considerate de B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 78) ca forme de bază (*Grundformen*). Este dificil însă a stabili în amănunt succesiunea genetica - tipologică pentru întreaga categorie sau pentru fiecare areal de răspândire. Pentru tipul I, care este cel mai bine reprezentat, se poate

închipui o evoluție tipologică ce pornește de la piesele cu ornamentul cel mai simplu spre cele cu ornament mai complicat, dar nu este obligatorie o succesiune liniară în acest sens. Pe ansamblu, e de presupus că a avut loc o evoluție complexă, ce a presupus și existența paralelă a unor variante, influențe reciproce, forme de sinteză. Această evoluție a putut fi determinată de câțiva factori printre care contactele și influențele culturale, caracteristicile vieții sociale și a domeniului religios - cultic, tradițiile în prelucrarea pietrei.

Totuși trebuie să remarcăm două fapte. 1. Deși există și excepții, indiferent de caracteristicile tipologice, sceptrele din cele două arealuri se supun strict unui canon dimensional specific fiecăruia dintre ele. În est, din cele 8 sceptre pentru care se cunosc dimensiunile, 6 aparțin grupei superioare de mărimi sau gravitează în jurul ei, în timp ce în zona vestică din 8 sceptre, 6 se includ în grupa de dimensiuni relativ mici. Extremele - piesele de la Danilovka și Berezovskaja GES - confirmă această regulă. 2. Spre deosebire de sceptrele zoomorfe, cele schematice sunt în mai mare măsură standardizate, și deci mai ușor de clasificat tipologic. Devierile de la un anumit canon sunt rare în cazul sceptrelor aici în discuție și se datorează probabil unor intervenții secundare (v. piesa de la Berezovskaja GES și, pentru forma proeminenței de prindere, pe cea de la Ruginoasa).

III.3. Problema datării și originii. Rezolvarea complexei probleme a datării și originii sceptrelor schematice este mult limitată de numărul încă foarte mic de descoperiri raportat la vastitatea spațiului în care sunt semnalate. În plus, la aproximativ o treime din numărul total de piese nu se cunoaște contextul cultural din care provin. În acest caz, apelul la tipologie (v. și Govedarica, Kaiser 1996) și la metoda combinatorie poate oferi date ce nu pot fi neglijate.

Cu excepția piesei de la Văleni (=Vaja) (pentru care nu se cunoaște contextul descoperirii), toate celelalte sceptre schematice din arealul vestic provin din așezări Cucuteni - Tripolie, îndeosebi ale fazei Cucuteni A - Tripolie B1. Dacă se admite datarea așezării de la Verhnie Žory la nivelul Cucuteni A₂/A₃ - Tripolie B₁ (cf. Dergacev, Sorokin 1986, 54), atunci sceptrul de acolo ar putea fi cea mai timpurie apariție a acestei categorii de piese din zona vestică. Pe de altă parte, din punct de vedere tipologic, piesa de la Verhnie Žory a fost considerată ca o formă de bază (Govedarica, Kaiser 1996, 78).

În așteptarea unor noi descoperiri, se poate accepta, pe baza datelor existente astăzi, că în arealul vestic sceptrele schematice nu depășesc probabil palierul cronologic al fazei Cucuteni A. Deocamdată, nu există vreun indiciu care să justifice plasarea începutului utilizării lor încă din Cucuteni A₁. În schimb, prezența sceptrelor de acest tip este atestată cu deosebire în etapa Cucuteni A₃.

Mai puțin clară este poziția cronologică exactă a sceptrelor schematice din arealul estic. Pentru necropola de la Chvalynsk se cunosc câteva date radiocarbon (calibrate și necalibrate) (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 86, tab. 5), însă acestea demonstrează, așa cum s-a observat (Govedarica, Kaiser 1996, 77 și nota 66), că durata de existență a ei a fost mai mare decât au presupus autorii săpăturii. În plus, datele radiocarbon cunoscute de la Chvalynsk se află, raportat la sistemul de cronologie absolută obținut pentru complexul Cucuteni - Tripolie pe baza acestui tip de date (pentru aceasta, v. mai nou Mantu 1996, 17 - 19), fie în afara lui, fie corespund nivelului Precucuteni III - Tripolie A de început¹². Astfel, datarea sceptrului din necropola în discuție rămâne o problemă deschisă. Să mai amintim că V.A. Safronov a legat cronologic sceptrul de la Chvalynsk de perioada Tripolie B₂ - B₂/C₁ (Safronov 1989, 193).

Necropola de la Chlopkovo a fost considerată contemporană cu cele mai timpurii înmormântări din regiunea Volgăi Inferioare (între care Berežnovka și Archara) (Malov 1988, 180-181). Acestea din urmă sunt interpretate fie ca manifestări târzii ale culturii Chvalynsk, fie ca fenomene timpurii Jamnaja (cf. Manzura, Sava 1994, 157). Obiectele din silex de la Džangr și Šljachovskij au fost comparate cu acelea de la Casimcea, Chvalynsk, Suvorovo, Novo-Danilovka (Safronov 1989, 195; Govedarica, Kaiser 1996, 77), iar pentru așezarea de la Konstantinovka s-a propus, pe baza stratigrafiei de la Razdorskoe I, o poziție cronologică târzie în cadrul eneoliticului de stepă, sincronă cu complexe de tip Novosvobodnaja (Kijaško 1987, 79), sau cu grupa Usatovo (Manzura 1992, 92-93). V.A. Safronov datează sceptrul de la Konstantinovka la nivelul etapei Tripolie C₁ (Safronov 1989, 193).

Succesiunea stratigrafică observată în cazul mormintelor de la Archara și Džangr nu aduce elemente noi în problema aici în discuție, deoarece, așa cum s-a observat (Dodd-Oprîtescu, Mitrea 1983, 89-90, nota 16), datarea mormintelor tumulare ca acela de la Archara este destul de discutabilă. La Džangr, M3/t.1 a fost suprapus de un complex funerar ce avea ca inventar un vas considerat "o

copie exactă a vasului Srednij Stog de la Chutor Popov 3/4" (Safronov 1989, 200). Din compararea celor două ansambluri funerare rezultă totuși că, într-o relație de cronologie relativă, mormântul cu sceptrul de la Archara este mai nou decât cel de la Džangr.

Deși datele sunt puține și uneori nesigure, se creează impresia că, spre deosebire de arealul vestic, sceptrele schematice din est au un interval de existență (de utilizare) mai îndelungat, lucru care a fost deja remarcat (Manzura 1992, 89)¹³. Dacă limita inferioară a acestui interval este neclară, ca *terminus ante quem* poate fi luată în calcul cultura Konstantinovka, a cărei evoluție este considerată paralelă cu cea a grupei Usatovo (ibidem, 91-93). Sincronismul care s-a propus între orizontul mormintelor de tip Berežnovka - Archara și Cucuteni A-B, B - Tripolie B₂, C₁ (ibidem, 91; Manzura 1993, 28-30) rămâne în opinia noastră în discuție, începutul primului putând fi ceva mai vechi.

Originea sceptrelor de tip simbolic este de asemenea o problemă delicată. Cei mai mulți cercetători au pus pe seama populațiilor răsăritene, de stepă, apariția acestei categorii de obiecte. În această privință, orizontul Srednij Stog - Chvalynsk a fost cel mai des invocat ca spațiu cultural de geneză al sceptrelor schematice, ca și a celor zoomorfe de altfel. Pe poziții diferite s-au situat Al. Häusler, V.A. Safronov și, mai nou, B. Govedarica și E. Kaiser. Primul vede în sceptrele schematice copii grosiere în piatră ale pendentivelor din os descoperite la S'ezžee - care înfățișează capete de rață - și prin aceasta se subliniază continuitatea de tradiții cu populațiile mezo- și neolitice de vânători și pescari din Eurasia (Häusler 1978, 108-109, nota 4). Pentru V.A. Safronov (1989, 196-197), numărul sceptrelor din piatră din zona balcano-dunăreană și contextul în care au fost găsite reprezintă dovezi "dacă nu ale atribuirii lor cercului Cucuteni-Gumelnița, atunci ale provenienței lor vestice". Cea mai nouă opinie referitoare la această problemă consideră posibile trei zone de geneză: Volga - Ural, Caucaz și regiunea carpato-nistreană (Govedarica, Kaiser 1996, 84). Observând că toate variantele surprinse în cadrul sceptrelor abstracte apar numai în arealul vestic, cei doi cercetători germani înclină spre ideea că originea acestei categorii de obiecte trebuie căutată mai curând în această din urmă zonă decât în arealul estic (ibidem).

Pentru arealul vestic există serioase argumente care susțin că purtătorii culturii Cucuteni - Tripolie au fost creatori, producători și "consumatori" de sceptre de tip

schematic. Ei pot fi făcuți probabil răspunzători de apariția variantelor cu caneluri, deoarece piesele cele mai timpurii apar în arealul vestic. Există și câteva forme de bază (Verhnie Žory și Obârșeni). Deocamdată, zona în care sunt semnalate aceste sceptre cu caneluri este mai puțin extinsă decât cea a pieselor cu ornament în relief și este situată spre marginile sudice ale ariei de răspândire a sceptrelor schematice.

În ceea ce privește originea tipului I, situația pare mai complicată. O serie de indicii arată tot spre zona de vest ca areal de origine și de evoluție (cel puțin parțială) a lui. Printre ele: prezența celei mai simple piese (Văleni), existența unei forme de bază, cea de la Verhnie Žory - care poate fi considerată ca prototip atât pentru piesa de la Văleni, cât și pentru sceptrele cu caneluri -, o varietate tipologică relativ mare, o datare în general mai veche în comparație cu exemplarele din est, proveniența locală a rocii piesei de la Ruginoasa¹⁴. Alte argumente par a favoriza estul: numărul mai mare de sceptre de acest tip față de cel din regiunea carpato-nistreană, o mai mare omogenitate tipologică, existența unei presupuse forme de bază (Rostov), depunerea îndeosebi în morminte¹⁵. Tot în acest context se poate de asemenea presupune, pe baza unor elemente (numărul de piese, prezența formelor simple), că varianta cu nervură în formă de "U" și cu bandă transversală este o creație a zonei răsăritene. La dimensiuni se observă, la fel, predominarea ordinului de mărime superior, specific pieselor răsăritene. În cazul sceptrelor de tipul I considerăm mai verosimilă ipoteza unei zone primare de origine (arealul Cucuteni - Tripolie) și a alteia de creație secundară (probabil cursul inferior al Volgăi și nordul Caucazului). Oricum, la piesele de acest tip se remarcă o standardizare evidentă în condițiile în care arealul lor de răspândire este întins. Această standardizare se referă la: forma generală, tipul de ornament și modul lui de dispunere, forma proeminenței de prindere. Este interesant de semnalat și faptul că la acest tip s-au folosit două etaloane de greutate strict respectate și dependente unul de celălalt.

Așa cum s-a arătat mai sus, se pare că variantele cu caneluri nu au avut aceeași influență și răspândire în comparație cu sceptrele de tipul I. Nu ar fi exclus ca acest fenomen să stea în legătură cu constatarea că toate piesele cu caneluri sau prototipurile lor au apărut numai în așezări. Să fie vorba în acest caz de o interdicție ritual-magică în a depune acest tip de sceptre în morminte?

Deși în stadiul actual al cercetării este dificil de a stabili o "patrie primitivă" a sceptrelor de tip schematic înclinăm să credem că impulsul inițial a venit din vest, însă destul de repede arealul estic și-a creat propriile modele (v. cazul variantelor răsăritene ale tipului I). Pentru confirmarea ipotezei apariției independente a acestei categorii de obiecte - ipoteză care nu trebuie totuși exclusă - mai sunt necesare dovezi. Descoperirile din zona vestică indică perioada Cucuteni A - Tripolie B₁ - când "de la Dunăre la Volga" se observă "o intensificare extremă a legăturilor interculturale" cu diluarea granițelor culturale și transformări sau chiar revoluții în mediile de civilizație (Levițki, Manzura, Demčenko 1996, 79) - ca reprezentând contextul cronologic probabil al apariției sceptrelor schematice.

Tabloul cultural - istoric din zona de nord - vest a Mării Negre în această perioadă este foarte complex și nu se lasă explicat prin modele simpliste, mărturie stând reconsiderarea unor fenomene culturale apreciate mai înainte ca fiind de origine exclusiv răsăriteană (de exemplu, cultura Cernavoda I, mormintele tumulare cu schelete întinse: Levițki, Manzura, Demčenko 1996, 59 - 83). Cu toate acestea însă, prezența aici a unor elemente estice (ceramica de tip C), ca și a unor complexe funerare de caracter sincretic nu este tăgăduită, chiar dacă influența factorului de stepă asupra transformărilor culturale din nord - estul Peninsulei Balcanice este din ce în ce mai mult pusă sub semnul îndoielii (ibidem, 93-95; Govearica, Kaiser 1996, 83). Din rândul complexelor funerare sincretice fac parte cele trei înmormântări (plane ?) de la Fălciu (jud. Vaslui) (Popușoi 1994)¹⁶ și mai vechiul publicat mormânt de la Fundeni - Lungoci (jud. Galați) (Dragomir 1976, 53-55, fig. 1 și 2), a cărui încadrare cronologică și culturală a fost recent reconsiderată (D. Leahu 1992, 115-116; Petrenko 1993, 16-17; Lichardus, Lichardus-Itten 1995, 50, 54). Deocamdată, însă este greu de acceptat o legătură între aceste morminte și sceptrele schematice din așezările cucuteniene, deoarece, până acum nici un astfel de sceptru nu a fost descoperit în complexe funerare ale grupei Suvorovo (sau Novo-Danilovka). Aceeași concluzie este probabil de susținut și în cazul ipotezei vehiculării lor de către elementele purtătoare ale ceramicii de tip C (v. pentru aceasta, Cucos 1985, 75). Am făcut aceste precizări deoarece considerăm că nu poate fi respinsă posibilitatea ca tradiții legate de unele tipuri de sceptre cu ornament în relief - referitoare

la canonul dimensional sau la prezența benzii transversale - să fie aduse din est de elemente greu de identificat deocamdată (v. de exemplu, piesa de la Mogoșești).

III.4. Semnificație funcțională. Fără excepție, toți cercetătorii care au avut, mai mult sau mai puțin în vedere și această categorie de obiecte le-au privit ca sceptre, semne de distincție socială și de autoritate, cu rol probabil și în domeniul religios - cultic. Această interpretare este și în opinia noastră cea mai apropiată de realitate¹⁷.

În mediul Cucuteni A - Tripolie B₁ e de presupus că a existat o practică (modă ?) a utilizării sceptrelor din piatră de către unii șefi patriarhali locali, evidentă mai ales la vest de Prut. Această practică a fost probabil efemeră și restrânsă spațial, dar destul de viguroasă la un moment dat. În felul acesta s-ar putea explica nu numai apariția și confecționarea locală a sceptrelor, dar și concentrarea lor în anumite zone, apogeul prezenței acestora la nivelul fazei Cucuteni A și faptul că, deocamdată, ele nu mai sunt documentate în faza Cucuteni A-B.

Nu se exclude, de asemenea, procurarea unor piese - de tipul I - și pe calea schimburilor (de daruri ?) între vârfulurile societății patriarhale locale și cele ale comunităților alohtone.

Având în vedere toate acestea este greu de susținut că starea fragmentară a unor piese, urmele de utilizare secundară sau descoperirea în aceeași așezare a două sceptre constituie dovezi că în zona de vest autohtonii au preluat aceste obiecte fără "valențele lor simbolice" originale (Brudiu 1975, 177; Dergacev, Sorokin 1986, 61). Ca însemne ale puterii și poziției sociale, aceste sceptre din piatră probabil însă că nu au putut înlocui piesele de metal cu aceeași funcție (de exemplu, topoarele din cupru cu brațele în cruce, diademele, podoabele din aur: Dinu 1995, 63; Ursulescu 1995, 78), prin urmare ele s-au desacralizat repede, cele de tip schematic devenind uneori, remodelate sau nu, simple obiecte casnice.

Pentru zona de est, prezența sceptrelor simbolice reprezintă dovada unei structuri sociale și a unui sistem de valori apropiate de cel din mediul Cucuteni - Tripolie. Numărul mare ca și durata relativ îndelungată a prezenței lor sunt argumente care susțin că în răsărit tradiția (sau practica) utilizării sceptrelor schematice a fost mai viguroasă decât în vest, fenomen determinat poate și de lipsa unor obiecte din metal cu aceeași funcție.

Anexă

Analiza petrografică a rocii sceptorului eneolitic de la Ruginoasa

NICOLAE BUZGAR (Iași)

Roca din care este confecționată piesa reprezintă un microdiorit porfiric cu piroxen.

Macroscopic, prezintă textură masivă și structură porfirică. Este constituită dintr-o mezostază de culoare neagră, intens alterată, în care apar fenocristale de feldspat alb și piroxen. Fenocristalele au dimensiuni cuprinse între 0,8 și 3 mm, dimensiunea medie fiind de circa 2 mm. Pe suprafața plană obținută prin tăiere (pentru confecționarea unei secțiuni subțiri) se poate observa și o granulă de granat roșu, probabil almandin, de circa 3 mm.

Microscopic, se distinge o mezostază holocristalină, intens alterată, constituită din plagioclaz, piroxen, puțin cuarț și minerale opace.

Plagioclazul este dezvoltat sub formă de baghete, divers orientate, frecvent ușor alterat. Se remarcă relativa uniformitate a dimensiunilor acestor baghete, de aproximativ 0,15 x 0,05 la 0,25 x 0,1 mm.

Piroxenul apare în granule de același ordin de mărime, fiind aproape complet alterat. Cuarțul apare în

cantitate mică (sub 5%), este anedral și ocupă interstițiile dintre plagioclaz și piroxen. Este foarte probabil ca cel puțin în parte să fie secundar.

Fenocristalele de plagioclaz sunt intens saussuritizate încât rareori se pot distinge macula polisintetică și zonali-tatea. O determinare la măsura Feodorov indică pentru plagioclazul din fenocristale un conținut în anortit de 43%.

Fenocristalele de piroxen sunt doar parțial alterate, găsindu-se și cristale proaspete. Piroxenul este reprezentat prin pigeonit incolor și cu $c^{\wedge}Hg = 42^{\circ}$.

Roca a fost afectată de intense fenomene de autometamorfism care au determinat saussuritizarea plagioclazului și uralitizarea și cloritizarea piroxenului. O dovadă a prezenței soluțiilor postvulcanice este constituită și de prezența unor filonașe milimetrice de cuarț, calcit, epidot.

Raportul fenocristale ÷ mezostază este de aproximativ 1 ÷ 2,2.

După structură, textură și compoziție mineralogică roca aparține provinciei subvulcanice neogene din Munții Bârgăului.

Note

1. Piesa a fost remarcată și interpretată corect ca sceptoru de Senica Țurcanu, muzeograf la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași, care a făcut cunoscută descoperirea pentru prima dată la Sesiunea anuală a Muzeului Județean de Istorie Vaslui, mai 1996.
2. La Mogoșești, pe locul descoperirii sceptorului s-au găsit fragmente ceramice cucuteniene "dintr-o fază care n-a putut fi precizată" (Dodd-Oprîșescu, Mitrea 1983, 69). Despre piesa de la "Vaja" = Văleni nu se cunoaște decât că a fost descoperită întâmplător, în secolul trecut, în timpul unei vânători (Brudiu 1975, 173).
3. La descrierea piesei am folosit terminologia propusă de Ann Dodd-Oprîșescu și I. Mitrea (1983, nota 2). Pentru alte denumiri ale părților unui sceptor de tip abstract, v. Govedarica, Kaiser 1996, 66 și fig.3.
4. Analiza petrografică a fost realizată de Nicolae Buzgar, lector la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, catedra de mineralogie - geochimie.
5. Aspectul diferit al celor două suprafețe (manifestat mai ales prin culoare) a fost remarcat de B. Govedarica și E. Kaiser pentru 6 sceptre de tip schematic, fiind specific și unor piese de aspect zoomorf (Govedarica, Kaiser 1996, 82) (v. și tabelul I). Acest fenomen a fost explicat fie prin influența solu-lui în care au zăcut piesele, fie prin anumite circumstanțe din timpul utilizării lor (ibidem). Pe această bază s-a propus pen-tru partea păstrată mai bine denumirea de "avers", pentru cealaltă, de "revers" (ibidem, 66).
6. V.A. Dergacev și V.Ja. Sorokin au atras atenția asupra faptu-lui că unele sceptre descoperite în așezări prezintă urme de folosire secundară (Verhnie Žory) sau sunt fragmentare/ deteriorate (Konstantinovka, Bârlălești, Berezovskaja GES), ceea ce i-a condus la ipoteza că aceste piese fie au fost pier-dute, fie au fost aruncate intenționat pentru că își pierduseră semnificația inițială (Dergacev, Sorokin 1986, 61). O altă opinie au susținut B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 82), care, pornind de la constatarea că mai multe sceptre de tip abstract prezintă spărturi în aceeași zonă (adică în regiunea

părții posterioare), au considerat că fragmentarea pieselor este de explicat mai curând printr-o acțiune cultică decât printr-o distrugere ulterioară.

Evident că în cazul sceptrelor sparte descoperite în morminte (de exemplu, Chvalynsk, Kujbyšev) se poate închipui o deteriorare cu caracter ritual, însă în cazul pieselor fragmentare găsite în așezări, starea lor poate fi datorată și altor cauze, inclusiv folosirii lor secundare.

7. Este probabil că suprafața piesei a căpătat aspectul zgrunțuros în timpul utilizării ei secundare.
8. Terminologia folosită pentru desemnarea acestei categorii de sceptre a fost determinată de modul de interpretare a ceea ce figurează ele. În această privință s-au conturat în principal două opinii. Prima din ele consideră că aceste sceptre reprezintă capete de cal (sau animal, în general) stilizate (V.N. Danilenko, M. Gimbutas, N.Ja. Merpert, Al. Häusler, V.A. Dergacev, D.Ja. Telegin, J. Mallory, E. Comșa) și prin urmare, ele au fost desemnate ca "schematic", spre a le deosebi de cele zoomorfe, "realiste". Conform celeilalte interpretări, pe care o acceptăm și noi, nu există nici o indicație că sceptrele de tip schematic prezintă elemente zoomorfe (Vi. Dumitrescu, S. Gallus, T. Horváth, M. Brudiu, A. Dodd-Oprișescu, I. Mitrea, B. Govedarica, E. Kaiser). În cadrul acestui din urmă "curent" s-au cristalizat câteva direcții de interpretare. Prima consideră aceste sceptre ca "toporașe simbolice" sau "de ceremonie" (Vi. Dumitrescu 1934, 193-194, nota 1 de la pag. 194; idem 1954, 544; idem 1955, 928; Gallus, Horváth 1939, 65-66; Dodd-Oprișescu, Mitrea 1983, 88; Dumitrescu, Vulpe 1989, 40). B. Govedarica și E. Kaiser presupun, cu totul original, că aceste sceptre, prin forma și ornamentul lor, reprezintă "ein männliches Symbol" (Govedarica, Kaiser 1996, 78), însă folosesc pentru ele denumirea de "sceptre abstracte" ("abstrakten Zepter") (ibidem, 66). M. Brudiu a preferat folosirea termenului, oarecum neutru, de sceptre de tip Văleni = "Vaja" (Brudiu 1975, 174; Brudiu, Coman 1979, 103). De altfel, varianta desemnării prin toponime este utilizată, pentru această categorie de sceptre, și de alți arheologi (Telegin 1987; Safronov 1989, 196; Comșa 1991, 95).

Nu se poate exclude ca sceptrele schematic să înfățișeze, mai mult sau mai puțin abstract, diferite simboluri (toporașe, falusuri, simboluri totemice), după cum și sceptrele zoomorfe sunt privite în ultima vreme ca reprezentări ale unor specii de animale diferite (cal, porc, câine, hipopotam, șarpe, ș.a.: v. Govedarica, Kaiser 1996, cu bibliografia), nu doar drept capete de cal. În acest context pentru sceptrele schematic poate mai potrivită ar fi denumirea generică de "sceptre simbolice". Totuși, pentru a nu complica o terminologie și așa

destul de încărcată, noi vom utiliza constant pentru această categorie de sceptre termenii consacrați în literatura de specialitate, însă în accepția de mai sus.

9. Așezările de la Mogoșești - Siret, Ruginoasa și Fedeleșeni sunt situate la o distanță de 15-20 km între ele, în timp ce între Bârlălești și Obârșeni sunt doar 7 km (cf. Brudiu, Coman 1979, 101).
10. După decorul ceramicii descris și ilustrat în 1975 de M. Brudiu, E. Comșa (1987, 127 și nota 60) a presupus că sceptrele de la Obârșeni provin de fapt dintr-o locuință Cucuteni A₄ și nu A₃, cum a afirmat autorul descoperirii. În ceea ce privește sceptrul de la Fitionești, B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 76) sunt convingeți că piesa nu poate fi de atribuit decât straturii Cucuteni A₂/A₃ din așezare.
11. Un catalog sumar al pieselor de acest tip, ce include și observații bazate pe documentație personală, a fost recent publicat de B. Govedarica și E. Kaiser (1996, 85-90), astfel încât întreprinderea noastră ar părea inutilă. Totuși am considerat necesară completarea repertoriului Dodd-Oprișescu - Mitrea pentru sceptrele schematic din dorința de a oferi cercetătorilor români un instrument de lucru mai accesibil. Totodată, abordarea, chiar și succintă, a complexelor probleme pe care le ridică aceste obiecte necesită un astfel de demers.
- Menționăm că în cazul unor piese pentru care nu am dispus de documentația publicată în original am utilizat catalogul Govedarica-Kaiser, care s-a dovedit a fi extrem de util.
12. Datele radiocarbon obținute pentru trei schelete (nr. 4, 26, 13) sunt următoarele: 5903±72 B.P., 5808±77 B.P., 4026±57 B.P. Datele calibrate au valorile: 6813±137, 6718±136, 5897±93. O dată (4135±193 b.c.) provine de la un schelet nenumerotat. Trei date necalibrate au fost obținute pe mostre din scoică provenite de la mărgele, însă ele au fost considerate controversate (Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990, 86, tab. 5 și nota 10).
13. Această impresie este fără îndoială augmentată și de tendința mai nouă a unor arheologi de a coborî datarea unor complexe culturale răsăritene în comparație cu cronologia Cucuteni - Tripolie.
14. Tot în acest context, așezarea de la Obârșeni în care s-au găsit două sceptre schematic ar putea fi interpretată, cu rezerva determinată printre altele de lipsa examenului microscopic al pieselor respective, și ca un centru de confecționare a unor asemenea obiecte.
15. Piese descoperite în mormintele din regiunea estică au fost interpretate ca o dovadă a depunerii lor intenționate în calitate de sceptre, adică păstrându-și funcția simbolică pe care o avuseseră în timpul vieții celor înmormântați acolo (Dergacev, Sorokin 1986, 61). Această constatare a folosit ca argu-

ment pentru susținerea ideii că de apariția sceptrelor schematice sunt răspunzătorii purtătorii culturii Chvalynsk din bazinul fluviului Volga (ibidem).

16. Mica necropolă plană de la Fălciu, deși descoperită întâmplător și distrusă în cea mai mare parte, oferă prin componentele de ritual surprinse și prin inventarul recuperat (mai ales obiectele de silex: Popușoi 1994, fig. 2/3=4/4; 2/11=4/3; 2/1=4/2; 2/4-7, 9, 10) suficiente elemente de apropiere cu complexele funerare ale eneoliticului de stepă (grupa Suvorovo, complexele de tip Novo-Danilovka, grupa stepică sub-caucasiană). Paralele sunt de semnalat și cu înmormântările plane de tip Decea Mureșului - Csongrád din Transilvania și Ungaria de Est. Obiectele din cupru (un topor cu ceașă cilindrică înaltă, mărgele tubulare cu incizii oblice: ibidem, fig. 2/2=4/5a-b; 3/9=4/2) sunt probabil produse ale centrului metalurgic carpato-balcanic. De altfel, deseori s-a observat în literatura de specialitate legată de acest tip de morminte, caracterul compozit al lor ce îmbină elementele de certă tradiție stepică (reflectate mai ales în ritualul funerar, în prezența mărgelelor de silex și în industria silexului), cu cele de origine carpato-balcanică sau caucasiană (ceramică, obiecte din cupru sau aur, artefacte din piatră), efect al contactelor și influențelor reciproce (Roman 1974, 65; idem 1981, 24; Dodd-Oprișescu, Mitrea 1978, 92; Nečitaľo 1991, 62; Telegin 1991, 61; Petrenko 1993, 17; Haheu, Kurciatov 1993, 105). Fenomenul s-a datorat mobilității comunităților răsăritene de tip Novo-Danilovka - Suvorovo. S-a presupus că populația Novo-Danilovka, specializată în prelucrarea silexului din regiunea Donului, obținea, îndeosebi din zona balcanică, în

schimbul "mărfii" litice obiecte din metal, prezente în mare număr în înmormântările ce-i sunt atribuite (Telegin 1985, 318-319; idem 1991, 61). De cele mai multe ori, însă, grupurile estice se stabileau în regiunile spre care, din diferite motive, se deplasaseră, influențând sau suferind influențe din partea mediului local, așa cum demonstrează de exemplu complexele de tip Decea Mureșului - Csongrád.

Fenomenul invers, de deplasare a unor indivizi din zona carpatică spre est, cu scopul de a schimba obiecte de cupru, a fost recent afirmat (Tsvek 1996a, 95; idem 1996b, 125) pe baza inventarului ceramic dintr-un mormânt tumular eneolitic descoperit la Orlik (reg. Poltava) (M1/t.2: Lugova, Rassamakin 1985, fig. 2/a,b; 3), considerat a avea analogii în olăria Tiszapolgar (Tsvek) sau Lengyel (Lugova - Rassamakin).

Cronologic, descoperirile de la Fălciu se află la un nivel post - Mariupol, sincron cu Cucuteni A₃, A₄ - Tripolie B₁ - Gumelnița A₂, B₁ - Tiszapolgar final - Bodrogkeresztur de început - Cernavoda I incipient. Mai spre est, acest orizont este ceva mai vechi sau contemporan cu începutul așezării de la Michajlovka (Manzura 1992, 90). Cercetări mai noi indică legături ale grupei Novo-Danilovka cu eneoliticul din Kuban și Kaucaz la un nivel pre - Majkop (Nečitaľo 1991, 61; Movša 1991, 57-59; idem 1994, 46).

17. Standardizarea la nivelul dimensiunilor și mai ales al greutateii nu ar exclude posibilitatea utilizării acestor piese și ca mijloace de schimb. Deocamdată, însă, această ipoteză trebuie privită cu rezerve deoarece argumentele existente nu o susțin în mod decisiv.

BIBLIOGRAFIE

- Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990 = S.A. Agapov, I.B. Vasil'ev, V.I. Pestrikova, *Chvalynskij eneolitičeskij mogil'nik*, Saratov, 1990.
- Brudiu 1975 = M. Brudiu, *Despre două sceptre de piatră descoperite în sud-estul Moldovei*, SCIVA, 26, 2, 1975, p. 169 - 179.
- Brudiu, Coman 1979 = M. Brudiu, Gh. Coman, *Un nou sceptru de piatră descoperit în sud-estul Moldovei*, SCIVA, 30, 1, 1979, p. 101 - 103.
- Comșa 1987 = E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987.
- Comșa 1991 = E. Comșa, *Korennye obščnosti severopontijskich stepej na Vostoke i Juge Rumynii*, DOZSSP, 1991, p. 94 - 95.
- Cucoș, 1985 = Șt. Cucoș, *Ceramica de tip "C" din aria culturii Cucuteni*, MemAntiq IX-XI (1977 - 1979), 1985, p. 63-92.
- Danilenko, Šmaglij 1972 = V.N. Danilenko, N.M. Šmaglij, *Pro odin povorotnij moment v istorii eneolitičnogo naselennja Pivdennoj Evrope*, Archeologija - Kiev, 6, 1972, p. 3 - 20.
- Dergacev, Sorokin 1986 = V.A. Dergacev, V.Ja. Sorokin, *O zoomorfnom skipetre iz Moldavii i proniknovenii stepnyh eneolitičeskich plemen v Karpato - Dunajskie zemli*, Izvestija AN MSSR, 1, 1986, p. 54-65.
- Dinu 1995 = M. Dinu, *Sur le debut de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et le sud-est de l'Europe*, SAA, II, 1995, p. 59 - 74.

- Dodd-Oprițescu 1978 = A. Dodd-Oprițescu, *Les éléments steppiques dans l'énéolithique de Transylvanie*, Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 87 - 97.
- Dodd-Oprițescu, Mitrea 1983 = A. Dodd-Oprițescu, I. Mitrea, *Sceptrul de piatră de la Mogoșești - Siret, județul Iași. Problema originii și datării*, Carpica, XV, 1983, p. 69-95.
- Dragomir 1976 = I.T. Dragomir, *Două morminte ocrumane din regiunea de sud a Moldovei*, MuzNat, III, 1976, p. 53-60.
- Dumitrescu, H. 1933 = Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa, Dacia*, III-IV (1927-1932), 1933, p. 56-87.
- Dumitrescu, Vl. 1934 = Vladimir Dumitrescu, *Les figurines en pierre trouvées à Sălcuța et à Fedeleşeni (Roumanie) et le commerce entre l'Égypte et le Bas-Danube pendant la période énéolithique*, Istros - București, I, 1934, fasc. II, p. 187-200.
- Dumitrescu, Vl. 1954 = În Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954.
- Dumitrescu, Vl. 1955 = Vladimir Dumitrescu, *Câteva precizări cu privire la sceptrele în formă de capete de cal din R.P.R. și din U.R.S.S.*, SCIV, 6, 3-4, 1955, p. 925-936.
- Dumitrescu, Vulpe 1989 = Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1989.
- Gallus, Horvath 1939 = S. Gallus, T. Horvath, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, DissPann, Seria II, 9, 1939.
- Govedarica, Kaiser 1996 = B. Govedarica, E. Kaiser, *Die äneolithischen abstrakten und zoomorphen Steinzepter Südost- und Osteuropas*, EurAnt, 2, 1996, p. 59-103.
- Haheu, Kurciatov 1993 = V. Haheu, S. Kurciatov, *Cimitirul plan eneolitic de lângă satul Giurgiulești (Considerente preliminare)*, Revista Arheologică, Chișinău, 1993, p. 101-114.
- Hărțuche, Bobi 1980 = N. Hărțuche, V. Bobi, *Un nou sceptru de piatră zoomorf descoperit în România*, Istros - Brăila, I, 1980, p. 111-126.
- Häusler 1978 = Al. Häusler, *Zum Problem des Vordringens früher Steppen-elemente im Neolithikum Mittel- und Südosteuropas, Thracia Praehistorica. Supplementum Pulpudeva*, Sofia, 3, 1978, p. 98-118.
- Jarovoj 1985 = E.V. Jarovoj, *Drevnejšie skotovodčeskie plemena Jugo - Zapada SSSR*, Kišinev, 1985.
- Kijaško 1987 = V.Ja. Kijaško, *Mnogoslojnoe poselenie Razdorskoe I na Nižnem Donu*, KSIA AN SSSR, fasc. 192, 1987, p. 73-80.
- Leahu, D. 1992 = Doina Leahu, *Considerații asupra unor podoabe antice de aur de la Lungoci, Balaci și Moigrad*, CercArh, 9, 1992, p. 114-117.
- Levițki, Manzura, Demčenko 1996 = O. Levițki, I. Manzura, T. Demčenko, *Necropola tumulară de la Sărăteni*, București 1996.
- Lichardus, Lichardus-Itten 1995 = J. Lichardus, M. Lichardus-Itten, *Nord-pontische Beziehungen während der frühen Vorgeschichte Bulgariens, Thracia*, 11, 1995, p. 31-62.
- Lugova, Rassamakin 1985 = L. M. Lugova, Ju. Ja. Rassamakin, *Eneolitične pochovanja v kurgani poblizu s. Orlik Poltav'skoj oblasti*, Archeologija - Kiev, 49, 1985, p. 53-57.
- Malov 1988 = N.M. Malov, *Raboty Saratovskogo universiteta*, AO (1986), 1988, p. 179-182.
- Mantu 1996 = Cornelia-Magda Mantu, *Metode de cercetare și tehnici de datare pentru determinarea cronologiei culturii Cucuteni*, rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1996.
- Manzura 1992 = I.V. Manzura, *Stepnye vostočno-evropejskie obščnosti eneolite - rannej bronzy v chronologičeskoj sisteme Balkano - Dunajskich kul'tur*, MIAEM, 1992, p. 87-101.
- Manzura 1993 = I.V. Manzura, *The east - west interaction in the mirror of the Eneolithic and Early Bronze cultures in the Northwest Pontic*, Revista Arheologică, 1, 1993, Chișinău, p. 23-41.
- Manzura, Sava 1994 = I.V. Manzura, E. Sava, *Interacțiuni "est - vest" reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord - vest a Mării Negre (schifă cultural - istorică)*, MemAntiq, XIX, 1994, p. 143-192.
- Monah, Cucos 1985 = D. Monah, St. Cucos, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.
- Movša 1991 = T.G. Movša, *Problema vzaimoproniknovenii stepnyh i drevnezemledel'českich kul'tur v epochu eneolita i rannebronzovogo veka*, DOZSSP, 1991, p. 56-58.
- Movša 1994 = T.G. Movša, *Tripol'e - Kukuten' v kontekste vostočnogo i sredne-evropejskogo eneolite - rannej bronzy (kontakty i svjazy)*, în: *Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja*, Tiraspol 1994, p. 45-47.

- Nečitajlo 1991 = A.L. Nečitajlo, *Azov - Pričernomorskii stepnoj krug eneolitičeskich kul'tur*, DOZSSP, 1991, p. 61-63.
- Petrenko 1993 = V.G. Petrenko, *Otnositel'no mesta v stepnom eneolite rjada pamjatnikov Dnestrovsko - Dunajskogo regiona*, în: *Drevnee Pričernomor'e. Kratkie soobščenia Odesskogo Archeologičeskogo Obščestva*, Odessa, 1993, p. 16-19.
- Popușoi 1994 = E. Popușoi, *Mormintele cu ocră de la Fălciu, județul Vaslui*, ActaMM, IX-XI (1987 - 1989), 1994, p. 15-26.
- Roman 1974 = P. Roman, *Modificări structurale ale culturilor eneolitice finale din regiunea carpato - danubiană*, Banatica, 2, 1974, p. 57-77.
- Roman 1981 = P. Roman, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului*, SCIVA, 32, 1, 1981, p. 21-42.
- Safronov 1989 = V.A. Safronov, *Indoevropskie prarodiny*, Gor'kij, 1989.
- Telegin 1985 = D.Ja. Telegin, *Srednestogovskaja kul'tura i pamjatniki Novodanilovskogo tipa v Podneprov'e i stepnom Levoberež'e Ukrainy*, Archeologija Ukrainskoj SSR, 1, 1985, p. 305-320.
- Telegin 1987 = D.Ja. Telegin, *Über kulturelle Kontakte zwischen der neo - äneolithischen Bevölkerung des nordpontischen Gebietes und der Balkan-Donauregion*, Symposium Donji Milanovac (1985), 1987, p. 37-44.
- Telegin 1991 = D.Ja. Telegin, *Ešče raz o vydelenii pamjatnikov Novodanilovskogo tipa epochi medi*, DOZSSP, 1991, p. 60-61.
- Tsvek 1996 a = E. Tsvek, *Structure of the Eastern Tripolye culture*, în: *Cucuteni aujourd'hui*, Piatra Neamț, 1996, p. 89-113.
- Tsvek 1996 b = E. Tsvek, *Contacts between the eneolithic tribes of Europe and the Eastern Tripolian population*, în *Cucuteni aujourd'hui*, Piatra Neamț, 1996, p. 121-130.
- Ursulescu 1995 = N. Ursulescu, *Prémises du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, SAA, II, 1995, p. 75-86.

UN NOUVEAU SCEPTRE ÉNÉOLITHIQUE DÉCOUVERT DANS LA MOLDAVIE

Résumé

Les auteurs publient un nouvel exemplaire de sceptre de pierre découvert fortuitement à Ruginoasa (dép. d'Iași) mais qu'on peut provenir de station de la culture Cucuteni, phase A3, de Ruginoasa - "Colina lui Drăghici". Dans la même microzone antérieurement ont été encore découverts deux sceptres (à Fedeleșeni et à Mogoșești). La pièce de Ruginoasa, en microdiorite porphyrique de provenance locale, est de type schématique mais avec quelques traits caractéristiques. A en juger par l'état fragmentaire actuel il semble que le sceptre a été transformé ultérieurement pour servir comme outil (?).

Ensuite, les auteurs complètent le catalogue des sceptres de type schématiques rédigé par A. Dodd-Oprîțescu et I. Mitrea en 1983 avec les nouvelles pièces (Chvalynsk, Verchne Žory, Danilovka, Konstantinovka, Rostov, Chlopokovo, Šljachovskij, Džangr, Jasenovaja Poljana et Majkop).

Dans une dernière partie, les auteurs traitent brièvement quelques problèmes concernant l'ensemble des sceptres schématiques, parmi lesquels: leur répartition

géographique, la typologie, la problème de datation et d'origine et le sens fonctionnel.

En ce qui concerne l'aire de diffusion on fait l'observation que c'est l'interfleuve Siret-Prut qui est la zone avec la plus grande densité de découverts.

Se fondant sur l'ornement et sur la section des pièces on y essayer une nouvelles classification des sceptres schématiques. Ainsi, les auteurs distinguent trois types principales, chacun avec multiples variantes mais en ce qui concerne les sceptres de Danilovka et Berezovskaja GES on souligne leur traits différentes.

Quant à la datation des sceptres schématiques dans l'aire ouest, il semble qu'ils ne dépasse la phase Cucuteni A - Tripolie B₁. Plus incerte c'est la position chronologique exacte des sceptres de l'est, mais c'est probable qu'ici ils ont un intervalle d'existence plus longue. Comme *terminus ante quem* est proposée la culture Konstantinovka, qui a une évolution parallèle avec celle du groupe Ousatovo.

En ce qui concerne l'origine de ces pièces, une série d'éléments soutiennent sa position dans l'aire ouest. Pour

les sceptres avec l'ornement en relief on propose l'hypothèse d'existence d'une zone d'origine primaire (située dans l'aire Cucuteni - Tripolie) et d'une autre d'origine secondaire (le cours inférieur de Volga et Caucase du nord).

Les auteurs ne sont pas d'accord avec le point de vue qui pense que l'usage des sceptres de pierre schématiques découverts dans les établissements cucuténiens ont été adopté par la population énéolithique locale sans leur valeur symbolique.

EXPLICATION DES PLANCHES

Pl. I. - Sceptres de type schématiques. 1. Ruginoasa; 2. Verchnie Žory (Jora de Sus) (2: après Dergacev, Sorokin 1986).

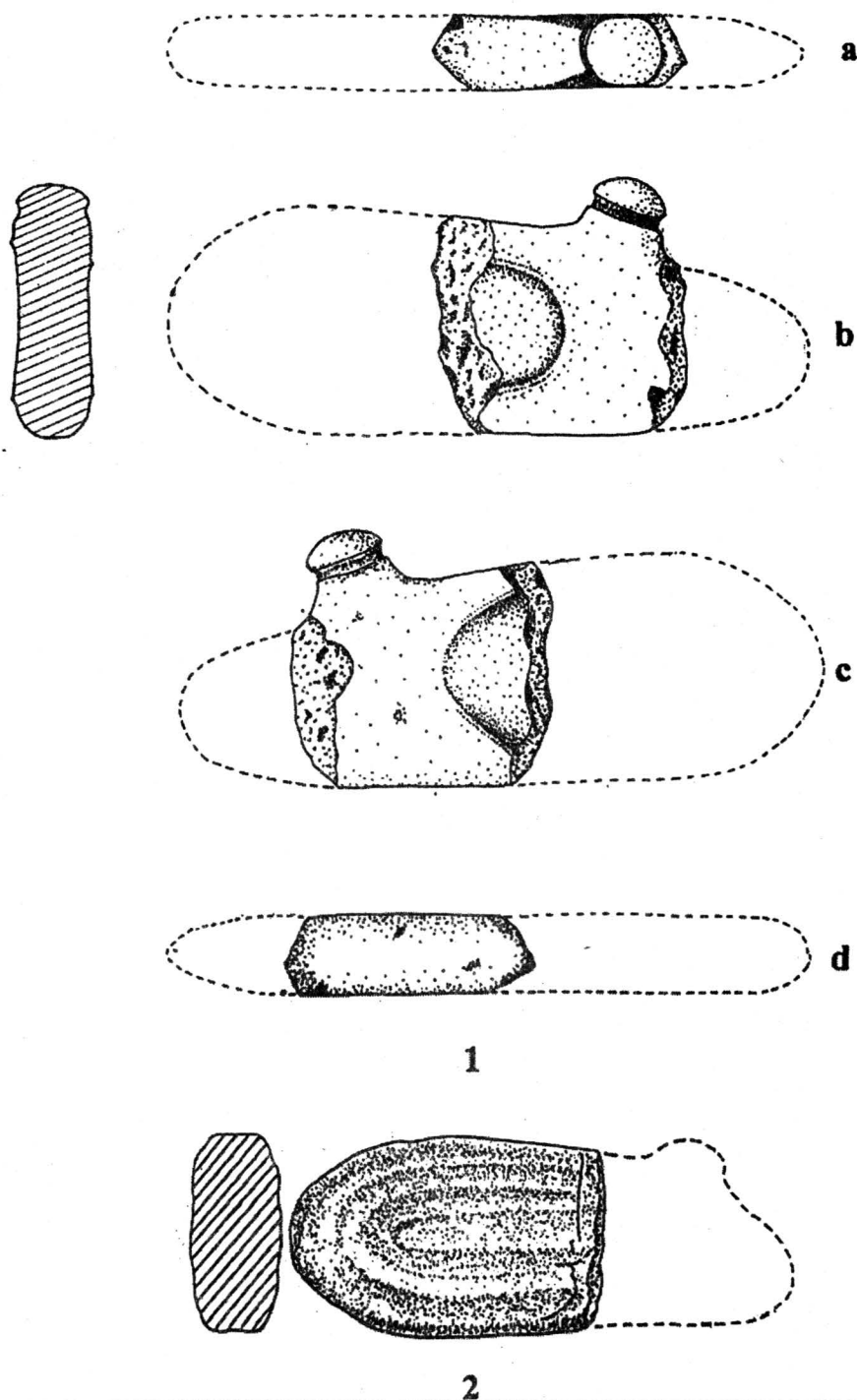
Pl. II. - Sceptres de type schématiques. 1-2. Le squelette 108 et le sceptre dans la nécropole de Chvalynsk; 3. Danilovka; 4. Rostov (1-2: après Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990; 3: après Dergacev, Sorokin 1986; 4: après Govedarica, Kaiser 1996).

Pl. III. - Sceptres de type schématiques. 1. Šljachovskij II; 2. Chlopkovo; 3. Konstantinovka (1-3: après Govedarica, Kaiser 1996).

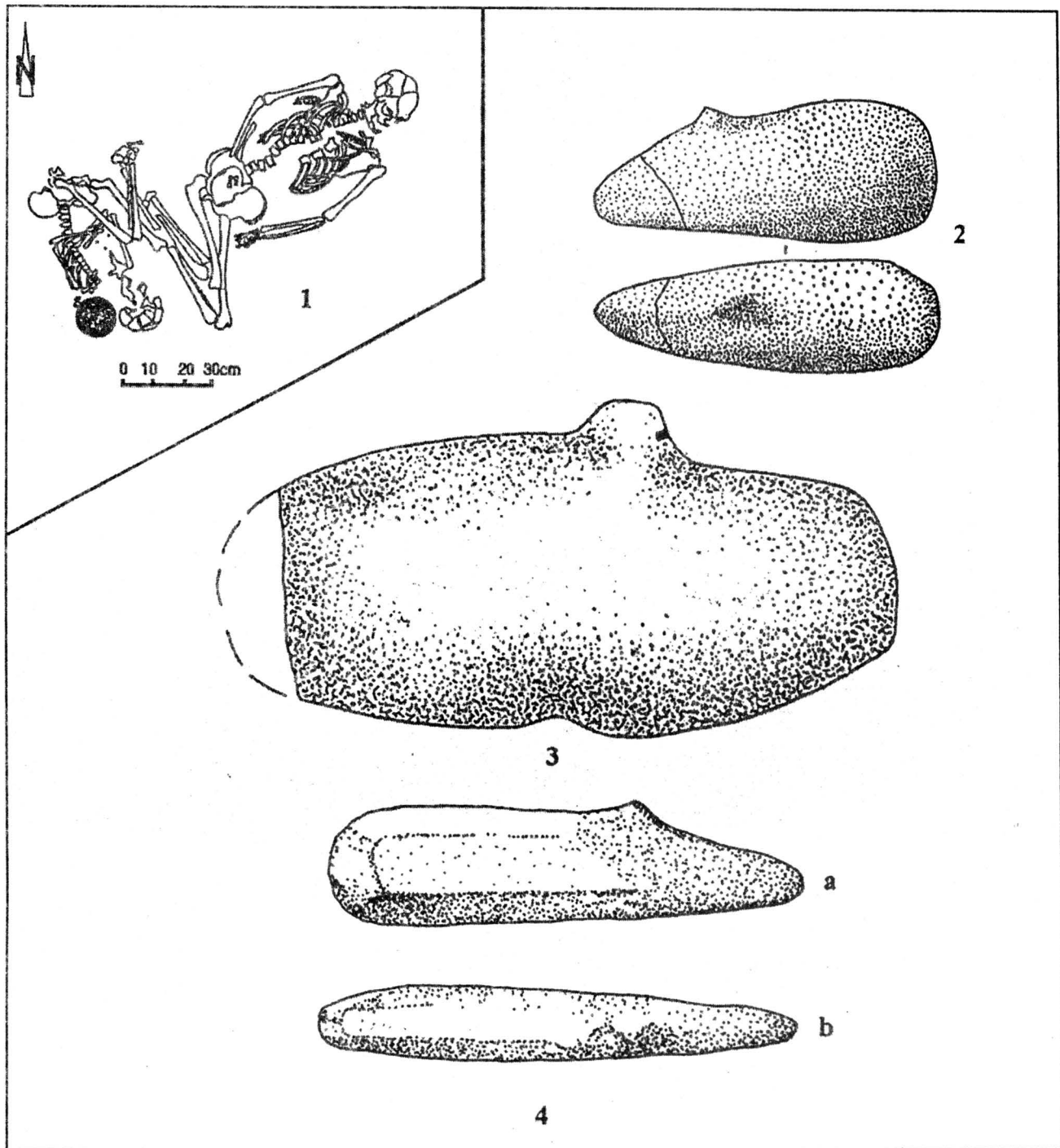
Pl. IV. - Carte de diffusion des sceptres schématiques. 1. Berezovskaja GES; 2. Verchnie Žory; 3. Mogoșești; 4. Bârlălești; 5-6. Obârșeni; 7. Văleni; 8. Kujbyšev; 9. Chvalynsk; 10. Chlopkovo; 11. Danilovka; 12. Šljachovskij; 13. Džangr; 14. Archara; 15. Ordžonikidze; 16. Jasenovaja Poljana; 17. Majkop; 18. Konstantinovka; 19. Rostov (1-19, après Govedarica, Kaiser 1996, 60, fig. 1); 20. Ruginoasa. - I Découverte funéraire, II Découverte dans l'établissement; III Découverte isolée; IV L'aire de diffusion des sceptres zoomorphes.

Pl. V. - Carte de diffusion des sceptres schématiques (par types). 1. Berezovskaja GES; 2. Verchnie Žory; 3. Mogoșești; 4. Bârlălești; 5-6. Obârșeni; 7. Văleni; 8. Kujbyšev; 9. Chvalynsk; 10. Chlopkovo; 11. Danilovka; 12. Šljachovskij; 13. Džangr; 14. Archara; 15. Ordžonikidze; 16. Jasenovaja Poljana; 17. Majkop; 18. Konstantinovka; 19. Rostov; 20. Ruginoasa. - I Le type avec l'ornement en relief, II Le type intermédiaire, III Le type ovoïde, IV Types différents.

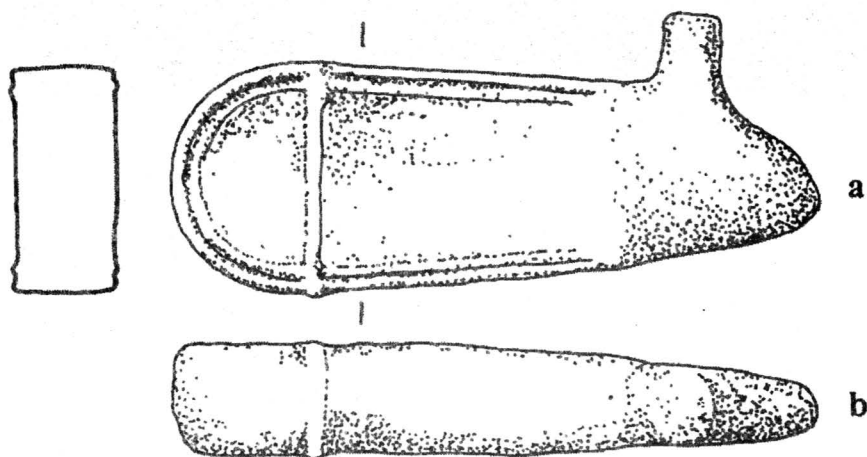
Tab. I. - La typologie des sceptres schématiques.

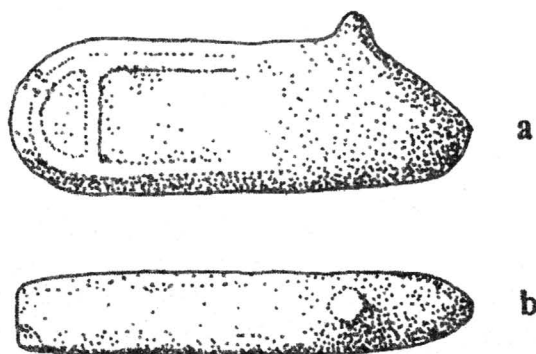
Pl. I Sceptre de tip schematic. 1 Ruginoasa; 2 Verchnie Žory (Jora de Sus)
(2: după Dergacev, Sorokin 1986). Scara: 1 : 2.

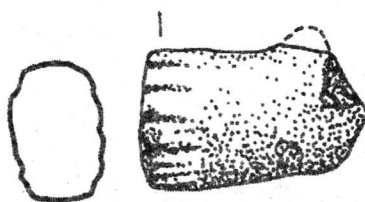
Pl. II. Sceptre de tip schematic. 1-2 Scheletul 108 și sceptrul din necropola de la Chvalynsk; 3 Danilovka; 4 Rostov (1-2: după Agapov, Vasil'ev, Pestrikova 1990; 3: după Dergacev, Sorokin 1986; 4: după Govedarica, Kaiser 1996). Scara: 1:2.

1

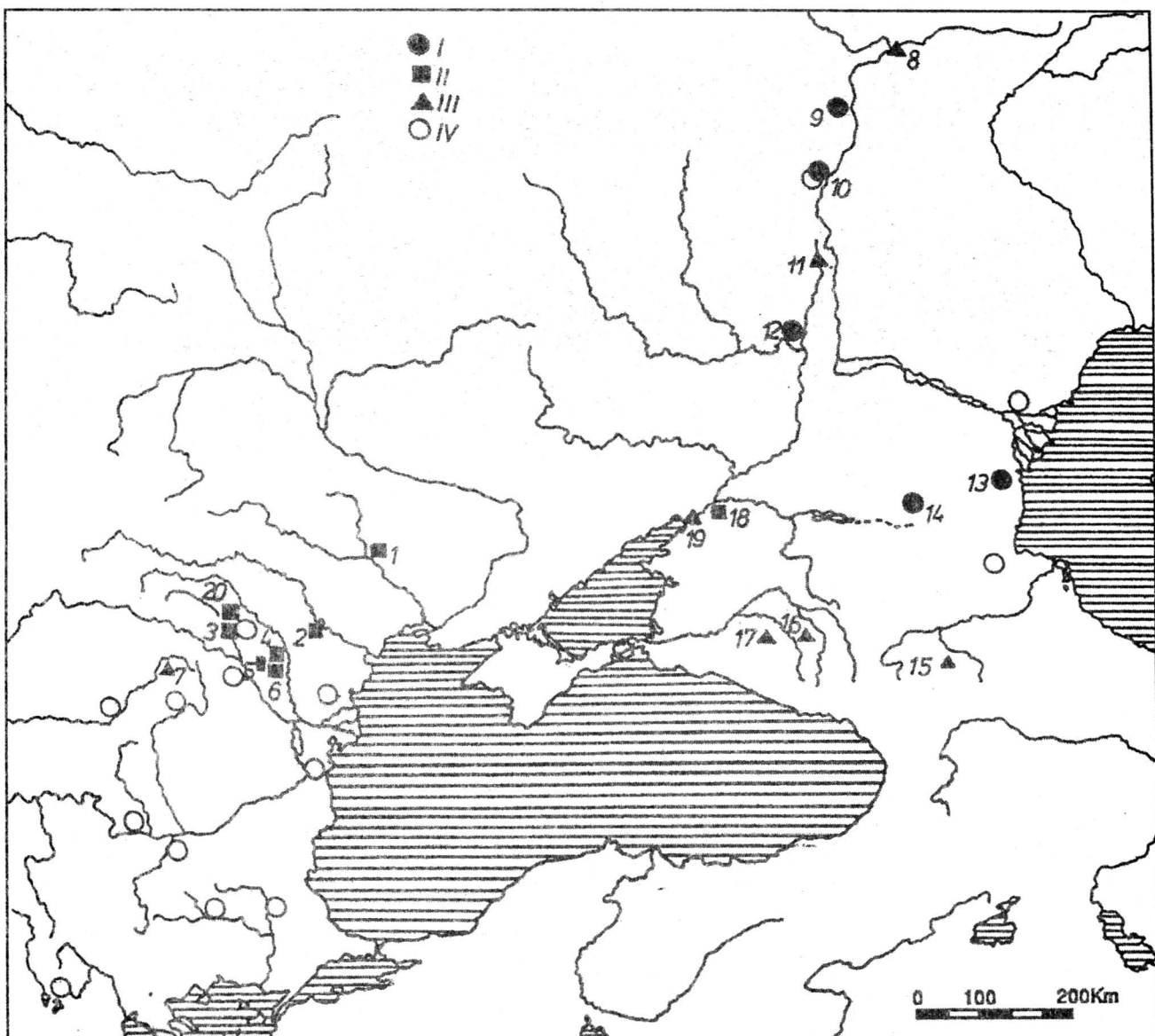

2

3

Pl.III. Sceptre de tip schematic. 1Șljachovskij II; 2Chlopkovo; 3 Konstantinovka
(1-3: după Govedarica, Kaiser 1996). Scara: 1 : 2.

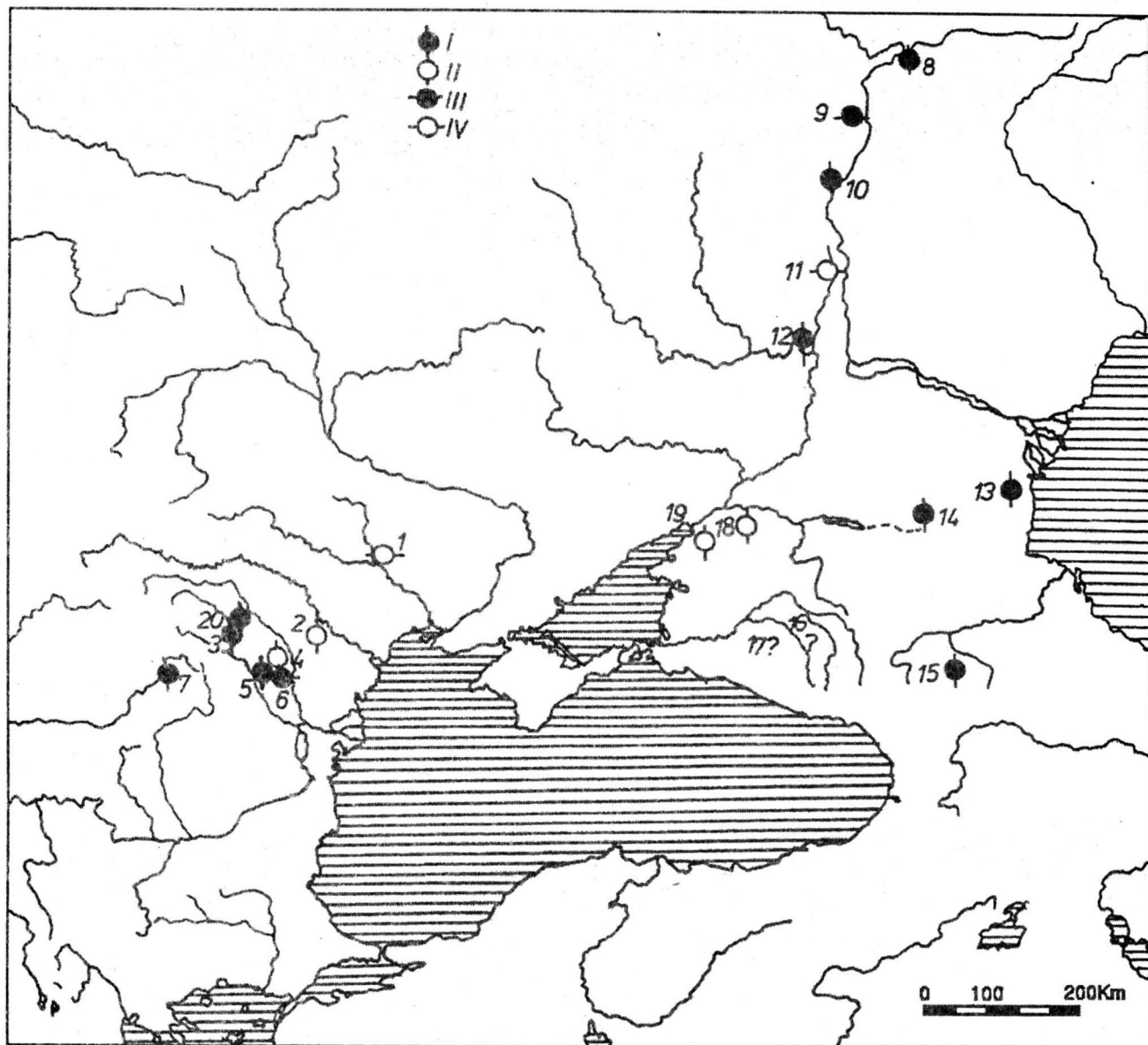
Pl. IV. Harta de răspândire a sceptrelor schematice. 1 Berezovskaja GES; 2 Verchnie Žory; 3 Mogoșești; 4 Bârlălești; 5-6 Obârșeni; 7 Văleni; 8 Kujbyșev; 9 Chvalynsk; 10 Chlopkovo; 11 Danilovka; 12 Šljachovskij; 13 Džangr; 14 Archara; 15 Ordžonikidze; 16 Jasenovaja Poljana; 17 Majkop; 18 Konstantinovka; 19 Rostov (1-19, după Govedarica, Kaiser 1996, 60, fig.1); 20 Ruginoasa.

I Descoperire funerară,

II Descoperire în așezare,

III Descoperire izolată,

IV Aria de răspândire a sceptrelor zoomorfe.

Pl. IV. Harta de răspândire a sceptrelor schematice (pe tipuri). 1 Berezovskaja GES; 2 Verchnie Žory; 3 Mogoșești; 4 Bârlălești; 5-6 Obârșeni; 7 Văleni; 8 Kujbyšev; 9 Chvalynsk; 10 Chlopkovo; 11 Danilovka; 12 Šljachovskij; 13 Džangr; 14 Archara; 15 Ordžonikidze; 16 Jasenovaja Poljana; 17 Majkop; 18 Konstantinovka; 19 Rostov; 20 Ruginoasa.

- I Tipul cu ornament în relief,
- II Tipul intermediar,
- III Tipul ovoidal,
- IV Tipuri aparte.

Tab. I. Tipologia sceptorilor schematice (tabel combinatoriu)

TIPUL			LOCUL DESCOPERIRII			CONTEXTUL DESCOPERIRII			SPECIA DE ROCĂ							DIMENSIUNI							AVERS DIFERIT DE REVERS			FORMA PROEMINENȚEI DE PRINDERE				STAREA PIESEI				ILUSTRATIE	
				AȘEZARE	NRCRO- POLĂ	NECU- NOSCUȚ	GRANIT	DIORIT	DIORIT PORFIRIC	PORFIR	BAZALT	GRESIE	PRUNDIȘ	NECUN	L = 10-11 î = 4	L = 11,2-12,7 î = 3,3-4,5	L = 13-15,5 î = 4-5,2	L = 15,5-17,5 î = 5,2-6,7	L = 23,1 î = 6,37	lt (cm)	G (g)	PRIN CULOARE	PRIN ORNAMENT	PRIN PRE- LUCRARE	CONICĂ	TRON- CONICĂ	CILIN- DRICĂ	"BUTON"	ÎNTREAGĂ	SPARTĂ DAR ÎNTREAGĂ	FRAGMENTARĂ		FORMĂ/ORNAMENT	SECȚIUNE	
VARIANTA/SUBVARIANTA																																			
I. Tipul cu ornament în relief și secțiune rectangulară	1. Varianta cu nervură în formă de "U", fără bandă transversală		VĂLENI = (VAJA) (Transilvania)					●						● ¹		●				1,95						●		●							
	2. Varianta cu nervură (-l) în formă de "U", cu bandă trans- versală în relief	a. Nervura transversală între laturile nervurii în "U"	DŽANGR (Delta Volgăi)					●						●											●		●								
			CHLOPKOVO (Bazinul Volgăi)					●							●						2,00					●		●							
			KUJBYSEV (Bazinul Volgăi)					●?							● ²			● ³			2,90					●			●						
			OBÂRȘENI (1) (Moldova)			● (CUC. A3 sau A4)			●								●			2,40	173			●		●		●						●	
		MOGOȘEȘTI (Moldova)			● (CUC. fază nepreciz.)					●						●			2,20	330	●				●			●					■		
		ARCHARA (Stepa Kalmukă)					●					●					● ⁴			3,20	367				●			●							
	c. subvarianta cu 2-3 nervuri în formă de "U" și ner- vură transver- sală completă	ŠLJACHOVSKIJ (Bazinul Volgăi)					●									●			2,40							●		●					■		
		ORDŽONIKIDZE (=VLADIKAVKAZ) (Caucaz)						●		●							● ⁵			2,10	365					●		●						■	
	3. Varianta cu nervură închisă spre proeminența de prindere		RUGINOASA (Moldova)			●? (CUC. A3)											● r			2,00		●	●				●			●				■	
II. Tipul intermediar între tipul I și tipul III (varianta cu caneluri)	1. Varianta cu secțiune rectan- gulară și ornament cu caneluri		KONSTANTINOVKA (Donul Inferior)			●													î = 3,6			●							●				●		
			VERCHNIE ŽORY (JORA DE SUS) (Basarabia)			● (CUC. A2, A3) TRIP. B1			●									● r			2,50		● s							●				■	
	2. Varianta fațetată (Govedarica-Kaiser)		ROSTOV (Donul Inferior)					●			●								2,40					●			●								
			BÂRLĂLEȘTI (Moldova)			●? (CUC. A3)			●							● r				3,50	226 (fg)		●			●				●				●	
III. Tipul ovoidal	1. Varianta cu caneluri (Brudiu)		OBÂRȘENI (2) (Moldova)			● (CUC. A3 sau A4)			●						●				2,70	192				●			●						●		
	2. Varianta neornamentată		CHVALYNSK (Bazinul Volgăi)					●						●					3,70					●			●								
Tipuri aparte			BEREZOVSKAJA GES (Bugul Sudic)			● (TRIP. B1)							●	●																					
			DANILOVKA (Bazinul Donului)					●								●									●			●							

1. Nu s-a făcut o analiză petrografică a piesei, de aceea în literatură apar mai multe propuneri pentru specia de rocă (diorit, granit, porfir).
2. La Govedarica, Kaiser 1996, 85: rocă de culoare închisă cu nuanțe verzui.
3. La Govedarica, Kaiser 1996, 85, alte dimensiuni: Lg. 15,4 cm, î. 5,4 cm. Noi am folosit dimensiunile calculate de A. Dodd-Oprițescu și I. Mitrea (1983, 75)
4. La Brudiu 1975, 173, alte dimensiuni: Lg. 14 cm. Noi am utilizat dimensiunile comunicate de Dodd-Oprițescu., Mitrea 1983, 75 și Govedarica, Kaiser 1996,85.
5. La Dodd-Oprițescu, Mitrea 1983, 73 apar dimensiunile: Lg. 17,4 cm; î. 6 cm; lt. 3,1 cm. În tabel am folosit datele publicate de Govedarica, Kaiser 1996, 85, care au văzut piesa la Muzeul Ferenc Hopp din Budapesta.

Legenda:
r - reconstituit
fg - fragmentar
s - scorojeală